

ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРИДАТНОСТІ ОПЕРАТОРІВ З УПРАВЛІННЯ ПОВІТРЯНИМ РУХОМ

Спеціалісти УПР відіграють ключову роль в системі забезпечення безпеки польотів. За рівнем напруженості і складності, робота фахівців УПР належить до переліку професій, пов'язаних з особливими умовами діяльності і являє собою різновид операторської праці в системі «людина-машина». Тому, окрім високої професійної підготовленості авіадиспетчерів, їх професійна придатність, значною мірою, обумовлена психологічними та психофізіологічними можливостями. Професійна придатність тісно пов'язана з професійною надійністю. Під надійністю спеціаліста розуміють збереження високої результативності його функціонування в напружених умовах (або незалежно від умов). Аналіз наукових даних свідчить про актуальність проблеми надійності в особливих умовах діяльності, і вирішення цього питання на практиці, зокрема, через систему профвідбору [1].

Отже, здійснення професійного відбору з урахуванням специфіки діяльності авіадиспетчерів є необхідною складовою при підготовці спеціалістів УПР. Розглянемо психофізіологічні та психологічні параметри, які доцільно визначати як детермінанти професійної придатності спеціалістів з управління повітряним рухом.

До основних особливостей професійної діяльності диспетчерів відноситься одержання і обробка великого обсягу інформації в ситуації дефіциту часу. Слід також зазначити, що ця інформація надходить по різних каналах зв'язку і її обробка передбачає активізацію як сенсорно-перцептивної, так і аналітико-синтетичної діяльності мозку. Важливо підкреслити, що висока інтенсивність інтелектуальної діяльності авіадиспетчерів, відбувається в умовах високої психоемоційної напруги та виключної особистісної відповідальності. Конкретизуючи особливості діяльності авіадиспетчерів, можна виділити такі [2]:

- складний характер операторської діяльності, пов'язаний з

необхідністю одночасного контролю і опосередкованого керування ситуацією у повітрі;

- висока щільність, різноманітність і швидкоплинність інформації, що надходить по різних каналах зв'язку;
- висока відповідальність при прийнятті рішень;
- інтенсивність передачі вербальної інформації, висока мовленнєва активність при виключній значимості мовної помилки при забезпеченні безпеки польотів;
- постійна необхідність утримання в оперативній пам'яті просторово-часового образу повітряної обстановки та прогнозування її динаміки;
- необхідність постійної готовності до екстрених дій у позаштатних, аварійних ситуаціях і екстремальних режимах діяльності;
- необхідність збереження високої працездатності та зосередженості в умовах дії сторонніх подразників;
- нерівномірний характер професійного завантаження протягом робочої зміни.

Виходячи з вищезазначених особливостей діяльності по управлінню повітряним рухом, можна скласти перелік психофізіологічних та психологічних параметрів, що визначають рівень професійної надійності авіадиспетчера:

- психоемоційна витривалість, висока стресостійкість;
- високий рівень здатності до саморегуляції;
- здатність до прийняття рішень в умовах дефіциту часу;
- здатність до переробки додаткової інформації під час здійснення основної;
- точність оцінки часових та просторових параметрів;
- поєднання розвиненого вербального та невербального інтелекту;
- здатність до прогнозування розвитку ситуації;
- високі показники ефективності перебігу таких психічних процесів як пам'ять, увага, мислення в умовах значних інформаційних навантажень;
- здатність зберігати оптимальний рівень працездатності в умовах інтенсивного навантаження, монотонії та дії сторонніх подразників;
- здатність до продуктивної одночасної обробки вербальної та

- сенсорної інформації;
- високий рівень відповідальності, усвідомленості та дисципліни;
  - високі показники психічного здоров'я та психоемоційного благополуччя.

Як видно з представленного переліку, ПВЯ авіадиспетчерів мають багаторівневу структуру взаємопов'язаних індивідуальних характеристик психофізіологічного, психологічного й соціально-психологічного рівнів. На наш погляд, саме ці показники мають високу прогностичну цінність щодо рівня профпридатності спеціалістів УПР.

Отже, вимоги до психофізіологічних та психологічних параметрів диспетчера є досить жорсткими. Особливо це стосується групи біологічно детермінованих психофізіологічних показників, сталих за своїм характером. Відтак, забезпечити їх активний розвиток або компенсацію в процесі професійної підготовки неможливо [3]. Саме тому висока ефективність роботи диспетчера УПР не може бути забезпечена лише якісною освітою, яка дає глибокі знання та відпрацьовує відповідні професійні навички. Тому профвідбір на дану спеціальність є виправданим як з точки зору раціональності фінансових витрат держави на професійну підготовку спеціалістів УПР, так і з огляду забезпечення успішної адаптації кандидатів до вимог обраної професії. Це дозволяє оптимізувати процес професійної підготовки спеціалістів ОПР, знижує психофізіологічну ціну їх діяльності, сприяє професійному довголіттю, збереженню здоров'я.

На наш погляд, актуальним є питання щодо принципів, етапності проведення та змісту профвідбору диспетчерів УПР. Особливої уваги потребує визначення діагностичних критеріїв при проведенні первинного профвідбору. Спираючись на емпіричні дані проведених нами досліджень, такі критерії вже були нами визначені і запропоновані [3].

На наш погляд, при проведенні первинного профвідбору мають бути закладені тільки ті параметри, які складають основу для розвитку необхідних професійних здібностей і їх відсутність не може бути компенсована в процесі навчання. Йдеться перш

за все про нейродинамічні особливості (властивості нервових процесів), а також про медичні протипоказання (наявність соматичних або психічних порушень, схильність до девіацій).

Водночас, на подальших етапах профвідбору особливу увагу слід звертати також на поведінкові та особистісні характеристики професійно-важливих якостей авіадиспетчерів, які складають основу їх адаптаційних можливостей до професійної діяльності: поведінкової регуляції, інтернальності, комунікативної компетентності та морально-етичної нормативності [4].

Отже, забезпечення надійності як елементу профпридатності спеціалістів УПР є стратегічним завданням, яке реалізується на етапах професійного відбору, професійної підготовки, адаптації та подальшої професійної реалізації авіадиспетчерів. І на кожному з цих етапів психофізіологічні та психологічні характеристики спеціалістів відіграють ключову роль і суттєво впливають на ефективність їх професійної діяльності. Таким чином, комплексний психологічний супровід авіадиспетчерів має виступати як обов'язковий компонент досягнення високого рівня їх професійної надійності, психічного і фізичного здоров'я та професійного довголіття.

Література

1. Дьяченко М.И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: психологический аспект / Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А., Пономаренко В.А. — Минск: Изд-во "Университетское", 1985. — 206 с.
2. Основы профессионального психофизиологического отбора / Макаренко Н.В., Пухов Б.А. - К., Наукова думка. 1987. - 243 с.
3. Secheyko O.V. Psychological component in the professional section of ATM specialists / Secheyko O.V. // Proceedings of the Fourth World Congress "Aviation in the 21st century — Aviation and Space Technologies". — K.: NAU-Druk, 2011. — Vol. 2. — P.71.34-71.37.
4. Сечейко О.В. Роль соціально-психологічної компетентності спеціалістів ергатичних систем

/Сечейко О.В. // Екстремальна та авіаційна психологія у контексті технологічних досягнень інформаційної доби: матеріали VII науково-практичної конференції. – К.: НАУ 2012. - С.109-110.